

„Inkább röntgeneztem ezt a tájat, mint fényképeztem”

BESZÉLGETÉS FARKAS ÁRPÁDDAL

– 1972-ben Farkas Árpád indulásakor Féja Géza ezt írta a *Tiszatájban*: „Örvendezünk, mert költő érkezett.” Mit jelentett ez a bekonferálás Farkas Árpád számára, hogyan fogadta érzelmileg, mit gondol a felelősségről, az elkötelezettségről ez után?

– 1972 karácsonyán jelent meg ez a gondolata, és mondanom sem kell, hogy rendkívül megtisztelő volt, és nem ezért a levegőben lebegő mondatért, hogy költő érkezett, mert, gondolom, a költők egyfolytában érkeznek a század folyamán, és mennek is el, hanem elsősorban azért, hogy ki mondta, ki írta le. Féja Gézáról közismert volt, hogy elég könnyen, de finnyásan lelkesedő ember volt. Bennem nem kritikusként, esszéíróként, irodalomtörténészként élt, hanem a *Vihar-sarok* szerzőjeként. Átala ismerkedtem meg a népi írók mozgalmával, Féja Géza saját törvényeihez, önmagához hű emberként élt bennem, és hogyha ő úgy találta, hogy azokkal a versekkel én megérkeztem valahová, akkor jó lett volna tudni, hogy hová. Én Kolozsvárra érkeztem meg, Kolozsvárról Sepsiszentgyörgyre, Sepsiszentgyörgyről meg Marosvásárhelyre. En azt tartom a literatúrával való foglalatosságról, hogy egyik eszköze lehet a személyiség építésének, mint sok más dolog is. Bár talán kissé jobban ki van téve a szélfúvásnak, talán közösségibb, talán egy kissé kényesebb is, több érzékenységgel jár. A válaszom tényleg csak annyi lehet, hogy természetesen örvendtem ennek az emberi fogantatású hangnak, és kértem is a lapot, ahol megjelent, hogy közvetítsék ifjúi köszönetemet. Féja nemsokára eltávozott közülünk, találkozni már nem tudtam vele, hogy személyesen is megköszönjem. Bár azt hiszem, hogy nem kell azért állandó kalaplengetéssel élni, mert valaki megdicsért, dicséretre méltónak találta az ember néhány szerencsétlen sorát. Féja Géza tulajdonképpen önmagát fogalmazta meg, mikor biztatott egy fiatal erdélyi költőt, és természetesen nemcsak engem, hanem még sokakat is (a vajdasági Gion Nándort például) igazán lélekmelengetően s önbizalmat serkentően.

– Féja Géza tehát úgy érezte, hogy költő érkezett, de vajon Farkas Árpád mikor érezte úgy, hogy ő most már költő? Meg lehet-e ragadni ezt a pillanatot, amikor valaki költővé válik? A másik oldalról pedig lapszerkesztőként rengeteg beküldött verset olvas – mikor érzi úgy, hogy na, most költő született?

– Elárulom, hogy éppen annak vagyok személyes tanúja, hogy hogyan távozik a költő, hogyan halkul, hogyan hallgat el, s mért nem mozog széles karcsapásokkal egy olyan szellemi állagban, amelyben naponta éldegélni próbálunk. A kérdés másik része az, hogy hogyan válaszolok fiatal költők verseire. Megmondom őszintén, ez nagyon nehéz. Illyés Gyulának volt igaza, aki úgy fogalmazott, hogy a kez-



dő költőnek kötött formában (is) kell próbálkoznia, tehát indulásakor fel kell mutatnia a lemérhető mércéket, bizonyítandó, hogy tanult-e valamit. Én azt hiszem, hogy észrevétlenül sehova nem jut el a tehetséges ember, szükséges a megmérettetés, az, hogy első, második, harmadik kötetes költő legyen belőle. S nem hiszem, hogy valaha szerkesztőkön múlt volna, hogy valakiből költő lett vagy nem lett.

– Jó pár éve már, hogy újságíróként és szerkesztőként dolgozik. 1980-ban egy interjúban – a Forrásban jelent ez meg – nem fogadta el Tamási Aronnak azt a véleményét, miszerint az újságírás elemésztí az írói vénát. Mit tart most erről?

– Most sem fogadom el. Tamási Áron ezt saját korának zsurnalizmusára utalva mondotta. Ő publicistája, külső munkatársa volt a Brassói Lapoknak, heti rovatot vezetett, ami teljesen más. Van két ragyogó publicisztika-kötete, élő beszéd arról, hogy szépprózájában is publicisztikája fogalmazódik meg, a saját kora. Nemzeti-ségi, kisebbségi ideológus is volt. Tamási nyilván a korabeli – és ilyen szempontból a mai – újságírói malomra, tehát a bulvársajtóra gondolhatott, ami valóban személyiséget emésztő lehet. Én azért nem értettem vele egyet, mert az én legnagyobb fiatalkori élményem a hatvanas évek közepén az a két-három esztendő volt, amit gyakorló újságíróként töltöttem, igaz, nem napilapnál, hanem havilapnál. És az is igaz, hogy ragyogó fiatal gárda jött ott össze, öten voltunk akkor első kötetesek, Vári Attila, Magyar Lajos, Csiki László, Czegő Zoltán és én. Szinte csoda volt, hogy nem irodalmi lap volt az, bár lehetett volna, mert rengeteg kéziratunk volt akkortájt. Azért volt ez nagyon nagy élmény, most, a kilencvenes évek végéről visszatekintve is, mert akkor valóban érezhető volt egy kis lazulás, a diktatúra még nem erősödött meg. Mi fiatalok voltunk, egészségesek és vakmerőek, például gyalog jöttünk haza messzi utakról, nem is szálltunk meg senkinél, nehogy kiderüljön, hogy a befolyása alá kerültünk az éjszaka folyamán. Amit akkor a falukutatók sokkal módszeresebben, tudományos alapokra helyezve koncepciózusabban végeztek, azt bennünk a fiatalság motorja működtette, a gyanútlan fiatalságé természetesen. Az igaz, hogy nekem most könnyű beszélnem, mert 90 után írtam ugyan újságcikkeket, és négy éve újságot is szerkesztek, de azt is be kell vallanom, hogy mostanában nem írok. Végre annyi idő után azt mondom, hogy amíg remek tollak meg tudják fogalmazni az én véleményemet, addig fogalmazzák meg ők – színvonalasan. Mert én továbbra is azt állítom, hogy az alacsony szintű zsurnalizmus személyiséget koptat. Az a késztetés, ami a világban való körülnézésre készíteti az embert, főleg a fiataloknak használ, bármilyen műfajban próbálják a tollat forgatni.

– Van egy költeménye, amelyik egy – igaz, korai – ciklusának is címadó verse lett: Csak csend ne legyen. De most hallgat a költő. Mit csinál Farkas Árpád, amikor hallgat, azon kívül, hogy lapot szerkeszt?

– Tudtam, hogy elkerülhetetlen ez a kérdés. Két éve egyetlen verset se írtam. Nem azért nem írtam, mert az úgynevezett írói vénámat megölte volna az újságírás. '89 után még évekig nagy volt a késztetés, az első hónapokban euforikus han-

gulat vett erőt rajtam. Végül is azért gürcöltünk évtizedeken át, hogy eljőjön végre a cenzúra nélküli idő. Az első hónapokban még a politikai életbe is bekapcsolódtunk. Szerveződött az RMDSZ. Szükség van – mondták – úgynevezett be nem piszkolt nevekre, oda kell állni. Ez rövid ideig tartott. Nem is a kiábrándultság miatt, mert hát olyan nagyon nem ábrándult ki a régi kiábrándult ember; már nem volt hova kiábrándulni. Egyszerűen megszűnt a tétje annak, hogy az ember mondja a magáét, mint akit még nem vertek szájba. Olyan nagy volt a sóvárgás valami másra, hogy én például be is dőltem az ilyen szövegeknek. Akkorában – azt hiszem, Debrecenben – együtt hallgattuk, hogy paradigmaváltást kell végrehajtani az irodalomban, elég volt, hogy Magyarországon is csak három-négy név ismert, jöjjenek mások. A fiatalokkal nem is lenne baj, mert azok jönnek, nem kérdezik, hogy szabad, nem szabad, átmenni azok a falon is, és ez így természetes. Azt mondták, hogy hangot kell váltani, mert elég volt a jelképes beszédből. Ezek a szövegek megfeledeztek arról, hogy tulajdonképpen a költői eszköztárat bántják. Csokonai Vitéz Mihálynak nem kellett rendszerváltás, és József Attiláig működtek a metaforák, a képi beszéd nem halkult el. A magyar lírában meghatározó a képi látásmód. Nem uralkodó, de meghatározó.

Ez álkérdések garmadája volt, de egyetlen figyelembe veendő tényező kihallatszott belőlük: az, hogy senki, a kutya sem figyel a versre. Senkinek sem kell a vers, mindenki politizálni akar, mert a politika vág húsba és elevenbe, a politikai mozgások uralkodóak, és ebben nincsenek Kelet-Európában országhatárok. Itt most már nem él az az igény, amiből következően az ember költőt faragott magából. Tudd kirágni magad abból a kásahegyből, ami a társadalom, vagy abból a hóhegyből, ami az orrod, szemedet, szád betömte. Abból egyszer ki kell kerülni. Csúpan a pucér becsvágyért – mert Féja Géza és Czine Mihály elhíresztelte rólam, hogy én költő vagyok, és nem is akármilyen –, csak ezért nyűni a papírt, s nem aludni éjszakánként, hogy jössz-e új időnek új dalaival – számomra elveszett a tétje. Szerintem egy ötvenéves ember örüljön annak, hogy kialakította valamenynyire az orcáját, hogy kialakította a belső világát. Az az ötvenéves ember, aki naponta meg akar újulni, négykézláb helyett állandóan a sarkán akar járni, az szerintem bohóc, és nem komoly ember. Én azt szoktam mondani, hogy a vers tulajdonképpen arra való, hogy tisztítsa az ember érzelmi és szellemi járatait. De ez a tisztítási folyamat, ez az állandó készenlét működhet olvasással is. És ott vannak még hál' Istennek az én kortársaim, és akik elhunytak, azok sem hunytak el, és működik az egész magyar líra. (Ha már annyira nemzetiek vagyunk, hogy a világra rá sem nézünk, pedig ott is vannak értékek még.) Én már nem vagyok a híve annak a megfogalmazásnak sem, hogy a poétának szolgálnia kell. Nem kell szolgálnia, nem kell üzennie sem állandóan, mint Kossuth Lajosnak Turinból, nem kell üzeneteket közvetítenie, hanem sugallnia kell.

– Irodalomtörténészek József Attila, Nagy László hatását fedezik fel verseiben, és olyanok is voltak, akik Szilágyi Domokost is odaírták ebbe a sorba. Farkas Árpád nem tiltakozik ez ellen, bizonyára vállalja ezeket az elődöket.



– Ez természetes. A hatáseffektus a világ legtermészetesebb módján működik. A nagy személyiségek mindig megkísértik az induló, a tanulni, a próbálkozni, a szárnyait növesztgetni óhajtó poétákat. Azt hiszem, hogy a mi nemzedékünk tagjai s az előttünk járók közül nagyon ritka az a kivétel, aki elkerülhette volna József Attila szellemi hatását. Óriási volt, amikor felfedeztük a kötelező iskolai tananyagból kilépő költőt, az életművet. Hogy nem proletárköltő volt, hanem a költő maga. Adyt még könnyebb volt fölfedezni, aki a múlt század végének hangulatát hozta át a mába. De hát én Csokonait is közelebb éreztem magamhoz sok huszadik századi versírónál. Persze dolgozni, s nem epigonná válni. Például Nagy László személyisége, az a készség, ahogy varázsolni tudott a poézissal, megejtett, de tisztában voltam azzal, hogy ezt nem lehet túlhaladni. Ez olyan mérce, amihez úgy kell közeledni, hogy azért elvarázsolt se legyen az ember, s utánózni semmiképp sem szabad, mert abból lesz az epigonizmus. Úgy érzem, hogy József Attila erősen hatott fiatalkoromban, de az első kínlódásokon, versverejtékeken jobban érződik Nagy László szellemisége. Emberi és poétai minta volt, ami bátorítást jelentett az embernek, hogyha lélegzetet akart venni.

– Pomogáts Béla írta tizenöt évvel ezelőtt: „Farkas Árpád az erdélyi tájból és történelemből meríti ihletét.” Bár ma nem ír verseket, de ha holnap újra kezdené, akkor változatlanul így volna ez?

– Az erdélyi tájat már túlságosan megcsócsálták: Erdély és fenyvesek. Én soha nem akartam táj költő lenni. A tájleíró az akvarellfestészethez áll közelebb, és ezeket a hirtelen rögtönző ecsetvonásokat alkalmazni nem volt képességem. Talán volt ilyen vers is, igen, de az inkább köhögés, mint a szikla büszke orma, inkább vergődés, mint karsú fenyők hajladozása. Én úgy érzem, hogy inkább röntgeneztem ezt a tájat, mint fényképeztem volna.

– Hat évvel ezelőtt egy másik kritikusa, Alföldy Jenő a következő észrevételt tette: „A Romániában élő Farkas Árpádot arra jelölte ki léthelyzete és verskultúrája, hogy közösségének hangadója, közelebbről az erdélyi magyarok, a falu szószólója legyen.” Nem szűkítette le a poétikai lehetőségeket ez a predesztináció, ez a közösségi elkötelezettség, küldetéstudat?

– De igen. Erről volt szó eleitől fogva. Én tizenhat éves koromig színész akartam lenni. Ez szerencsére nem sikerült, mert most valahol statisztálhatnék, s várhatnám a következő szereposztást. De bizonyára volt valami hajlamom ahhoz, hogy ami bennem a világról összegyűlt, azt meg tudjam fogalmazni, bár sohasem vágytam magát a Parnasszust. Én sohasem tartottam a költészetet olyan csinos és hűséges széplánynak, akinek mindig a kedvében kell járni, s minden szeszélyét kiszolgálni. Eszköznek tartottam arra, hogy egy bizonyos korszakban a közérzelemtől tanúbizonyosságot tegyek. Csupán ennyit akartam, s nem megváltani a világot. Elég fiatalon rájön az ember arra, hogy a költészet erre alkalmatlan. De azt nem merem könnyű szívvel kijelenteni, hogy többet verset nem írok – mert még most is írogatok –, csak éppen nem látom a helyét a nap alatt.

– Meg kell állapítanunk viszont azt is, hogy állandóan születnek új és új költők, akik írnak is szerényen, például a Serény múmiák, akik már felütötték fejüket az erdélyi költészetben. Ők új profillal érkeztek?

– Ők valóban nem váltottak profilt, mert már a sajátjukkal jelentkeztek. Az igaz, hogy igyekeznek egymáshoz hasonlítani, és én ezt kicsit irigylésre méltónak tartom. Ezek a gyerekek – ma már harminc év körüliek – a kilencvenes évek közepén jelentkezték egy egészen más miliőben. Egyből-kettőből biztos, hogy jó költő lesz. Ahova mi, ők is arra a bölcsészkarra jártak, ahol egyetlen előadássorozat nem hangzott el sem Illyés Gyuláról, sem Nagy Lászlóról, Tamásiról nem is beszélve, viszont féléves kurzusa volt Rejtő Jenőnek. Onnan, a Rejtő Jenő kabátujjából a saját nemzedékükben önmagukat látják, és nem utálnak eléggé bennünket. És ne csak öncélúan legyenek orcátlanok, s ne csak a virtus kedvéért. Bár az, hogy jó a formaérzékük, már az is virtus. És ha néha álorcát öltenek, hogy egy kicsit archaizálhassanak, hogy egy kicsit a régi, hagyományos műformákban írhasanak, az már nem is álorca. Természetes, felszabadult, gyönyörű szép kedéllyel mívelik.

– Több Farkas Árpád-verset is lehetne idézni, amelyben gyakran előfordul, ismétlődik a hó motívuma. Ez bizonyára nem csak az erdélyi táj ihletése. Egyszer Lászlóffy Aladár, akinek a verseiben szintén nagyon sokszor fellelhető ez a motívum, erre a kérdésre azt válaszolta, hogy Erdélyben olyan sok a hó, kézenfekvő, hogy a költő ezt választja első eszközüül a versben. De például Farkas Árpád szép de profundis-verse az Alagutak a hóban azért azt mutatja, hogy nem csupán erről van szó.

– Egyszerű motívumként is szerepelhet a hó, és mint metafora is, hiszen a hó maga a metafora. Kínomban egyszer azt mondtam, hogy többnyire télen írtam verset, de nem szeretném a kérdést bagatellizálni, még ha olyan jó is hólabdával játszani, szobrászgatni a hóval. De a hó tulajdonképpen minden versben mindenre alkalmas, mert több dimenziója van: jelenthet veszélyt, tisztaságot, jelentheti a fehérséget magát. A magyar lírában azért állandóan minta a hó, így nem vagyunk jeltelen vidék a Kárpát-medencében. De persze többet is jelent, jelentett akkor, amikor az említett verset írtam: vágyakozást, hogy abból a meredt, bénult életből egyszer kijussunk. Márai Sándor 43 táján azt mondta, hogy igazi magyar úr nem sértődik; igazi író végzi a dolgát. (Aztán valamikor kilencven éves korában öngyilkos lett megsértődve az egész magyar nemzetre, mert máshol kellett leélnie az élete felét.) Akkor meg milyen szavam legyen, amikor pontosan ezzel a verssel kapcsolatban azt mondták, hogy legyen vége már annak a vakondok költői magatartásnak, amelyik a hóba akar alagutacskákat vagdosni. Ezzel megpróbálták semmissé tenni mindazt, amiért 89-ig, ha a könyökömet nem is, de a körmeimet kopattam.

– Ilyen fontos még ma is a hűség?

– Hűség? Ma délután azt kérdezte tőlem valaki, hogy a rendszerváltozások után hűségesnek kell e maradnia az írónak önmagához. A válasz kézenfekvő: természetesen. Azt hiszem, hogy a hűség nem kötődik sem rendszerhez, sem kormányhoz,



csak az embernek önmagához. Ha önmagához nem marad hű az ember, akkor kihez? De ezt a sok megpróbáltatásnak kitett fogalmat annyira elkoptatták, annyira kikezdték, hogy nagyon szemérmesen szabad csak kiejteni, s vigyázva, nehogy túlságosan konvencionálisak legyünk. Én azt hiszem, hogy pillanatnyilag nem az a kérdés, hogy hűnek kell-e lenni rendszer- és kormányváltozások után az íróknak önmagukhoz, hanem az, hogy akik írással foglalkoznak, tudják-e, hogy mi a szándékuk a mondatokkal, a gondolataikkal. Kerül-e egyáltalán majd szóba az, hogy ha elindul a mondat, az olyan, mint a Toldi malomköve: ki tudja, megáll-e valahol, és ha megáll, célba talál-e. Szükséges-e egyáltalán malomköveket, mondatokat, főneveket, igéket próbálgatni, és ha igen, van-e felelősségérzete azoknak az embereknek, mindig és mindenkor, akik élnek azzal a lehetőséggel, hogy kezükben papír, nyomdafesték és más ily kellékek adtak. Ilyen kérdéseknél is el kell időnként időzni.

– „Erdélyi volnék, malomkő van a nyakamban. Úszni így tanultam, a világtengeren vérem átráng véled, te tutaj-Magyarország.” Ezt írta Farkas Árpád 1992-ben Sepsiszentgyörgyön, egyszerű című versében. Van valami derűre, derűsebb verszárlatra ki-látás manapság? Ma is ilyen „egyszerűen” látja a helyzetet?

– Akkor sem így láttam. Hogyha ezt prózára akarnám lefordítani, annyit kéne jelentenie, hogy az az erdélyi volnék – ha már olyan nagy keletje lett erdélyiségünknek –, aki Magyarországon nemcsak a nemzet országát látja, hanem egy kis kapcsolatot a tágabb világ felé. Ez a vers tulajdonképpen azért íródott, hogy jelez-zem: 90 után legyen igaza annak, aki azt mondta, hogy mégiscsak voltak rendszer-változások ebben a térségben. És azt is el akartam mondani, hogy én ezt a drága országot mindig nagyon-nagyon szerettem, és pontosan azért, mert mindig egy másik szegénységből közelítettem hozzá, egy betegségből mindig egy nagyobb be- tegséget találtam és frissen támadt, új szegénységet. Ezt bizonyára értik azok, akik ma is csak csirkelábon élnek.

– Egyik verse (Egy állomáson) ezzel a sorral zárul: „s nem utazik el többé már soha.” Úgy érzi-e Farkas Árpád, hogy valahová valamikor megérkezünk?

– Nem. Én reménykedem – olyan értelemben, ahogy a versnek erről beszél- nie kell –, hogy nagyon sokáig leszünk útközben. S amíg útközben vagyunk, addig nincs is semmi baj. Isten őrizzen attól, hogy megérkezzünk valahová. Személyé- ben az ember természetesen meg fog érkezni valahová, de egy nemzetnek ne le- gyen végállomása.

Erdélyi Erzsébet-Nobel Jrán

